

Władysław Szpilman

Pianistul

Amintiri din Varșovia
1939–1945

Urmate de fragmente din jurnalul lui Wilm Hosenfeld

Cuvânt înainte de
ANDRZEJ SZPILMAN

Epilog de
WOLF BIERMANN

Traducere din polonă de
LUIZA SĂVESCU

HUMANITAS
fiction

Prefața din anul 2000

Până încă nu demult, tatăl meu evita discuțiile legate de experiențele sale din timpul războiului. Cu toate acestea, ele m-au însoțit încă de când eram copil: din această carte, pe care am găsit-o în biblioteca de acasă când aveam doisprezece ani, am aflat de ce nu am bunici din partea tatălui și de ce la noi acasă nu se pomenea niciodată despre asta. Pe atunci, această carte m-a ajutat să aflu o parte necunoscută a istoriei familiei noastre... Dar am continuat să nu discutăm pe această temă. Poate tocmai din acest motiv a scăpat atenției mele faptul că experiențele tatălui meu puteau să mai intereseze pe cineva. Că are sens să public această carte m-a convins prietenul meu, marele poet german Wolf Biermann, care m-a făcut să-mi dau seama de valoarea ei documentară deosebită.

Locuiesc de mulți ani în Germania și observ tăcerea dureroasă care domină relațiile dintre evrei, germani și polonezi. Am speranța că această carte va contribui la vindecarea rănilor încă deschise.

Tatăl meu, Władysław Szpilman, nu este scriitor. Este pianist, compozitor și figură activă a vieții culturale.

Este „un om în care sălășluiește muzica“, așa cum se spunea cândva.

A studiat pianul la Academia de Arte din Berlin, la clasa lui Artur Schnabel, și compoziția la clasa lui Franz Schreker.

După preluarea puterii de către Hitler, în anul 1933, s-a întors la Varșovia și s-a angajat ca pianist la Radio Polonia. Până în anul 1939 a compus muzică simfonică și de film, precum și cântece, dintre care multe au devenit șlagăre. Încă înainte să izbucnească războiul a concertat cu violoniști de renume mondial: Bronisław Gimpel, Henryk Szeryng, Ida Haendel și Roman Totenberg.

După anul 1945, a continuat să activeze ca pianist și interpret de muzică de cameră. A compus noi lucrări simfonice, dar și aproximativ o mie de melodii, dintre care este suficient să amintesc *Ploaia*, *Anii aceia nu-i dă nimeni înapoi*, *Nu există fericire fără dragoste*, *Nu cred în cântec*, *Autobuzul roșu*, *Tăcerea nopții*, *Va veni vremea*, *Mâine va fi o zi bună*.

A compus peste cincizeci de cântece pentru copii, muzică pentru numeroase programe radiofonice, pentru filme, ca și bine-cunoscutul semnal al Cronicii Cinematografice Poloneze.

În această perioadă a fost membru al conducerii ZAiKS (Asociația Autorilor și Compozitorilor din Polonia), al Uniunii Compozitorilor din Polonia, a reactivat ZAiKS sub denumirea ZAKR și a fost inițiator și coorganizator al Festivalului Internațional al Cântecului de la Sopot.

Până în anul 1963 a condus Redacția de Muzică Ușoară din cadrul Radio Polonia. A renunțat la acest post pentru a se dedica activității concertistice a Cvințetului Varșovian de Pian, înființat împreună cu Bronisław Gimpel și Tadeusz Wroński, cvintet cu care a susținut peste două mii de concerte în săli din întreaga lume.

Tatăl meu a scris această carte imediat după război, în anul 1945. Prima ediție, mutilată și ciuntită de cenzură, a apărut în 1946. Cu toate acestea, cred că ea și-a îndeplinit misiunea, căci l-a ajutat să se elibereze de coșmarul trăirilor din perioada războiului și a făcut posibilă revenirea lui la o viață normală.

La începutul anilor '60, câteva edituri au încercat să publice cartea pentru noile generații de cititori. Din rațiuni necunoscute, dar în același timp bine cunoscute, încercările nu au fost încununate de succes. Fără îndoială că cei răspunzători pentru acest fapt au avut motivele lor.

După mai bine de cincizeci de ani, cartea a fost republicată, mai întâi în Germania. Acolo a ocupat imediat o poziție importantă, devenind unul dintre cele mai valoroase documente referitoare la evenimentele ultimului război. *Der Spiegel*, cea mai serioasă revistă germană, i-a dedicat opt pagini. Apoi s-a aflat pe listele celor mai bune cărți ale anului 1999 ale unor publicații precum *Los Angeles Times*, *The Times*, *The Economist* sau *The Guardian*.

Acum este publicată în Polonia. Este o ediție substanțial modificată și completată în comparație cu cea

din 1946. Beneficiază de o importantă postfață a lui Wolf Biermann, care conține numeroase informații privind epilogul evenimentelor descrise în carte.

Fragmentele din cutremurătorul jurnal al căpitanului Wehrmacht Wilm Hosenfeld, incluse în această ediție, conferă cărții o nouă calitate. Ele contrazic teza dominantă în Germania, conform căreia societatea germană nu a știut nimic despre crimele săvârșite de armata hitleristă pe teritoriul Poloniei și al altor țări aflate sub ocupație. Totodată, acțiunile eroice ale acestui german depun mărturie că existau posibilități individuale de a se opune regimului nazist.

Introducând fragmentele respective în ediția de față, m-am condus după dorința, obligația chiar, de a împiedica căderea în uitare a figurii lui Wilm Hosenfeld.

Andrzej Szpilman

1

Războiul!

La 31 august 1939, în Varșovia nu mai era aproape nimeni care să creadă că războiul cu Germania mai putea fi evitat, și doar optimiștii incorigibili erau convinși că Hitler se va speria de atitudinea categorică a Poloniei. Optimismul altora era expresia unui fel de oportunism, a convingerii, lipsite de orice logică, că nu se va ajunge la izbucnirea războiului și că se va putea trăi în continuare în pace; în fond, viața era atât de frumoasă.

Noaptea, orașul trebuia să respecte camuflajul cu mare strictețe. În case, lumea își etanșeiza cum putea camerele alese drept adăposturi în caz de atacuri chimice. De gaze se temeau toți cel mai mult.

În același timp, dincolo de ferestrele acoperite ale cafenelelor și barurilor, cântau orchestre, oamenii dansau, beau și se îmbărbătau patriotic cântând cântece de luptă. Necesitatea de a astupa ferestrele, de a purta măști de gaze pe umăr și întoarcerile noaptea cu taxiul pe străzile care arătau acum diferit dădeau vieții un farmec aparte, cu atât mai mult cu cât nu se simțea încă nici o amenințare.

Pe atunci locuiam împreună cu părinții, surorile și fratele meu pe strada Śliska și lucram ca pianist la Radio Polonia. În acea zi de august mă întorsesem târziu acasă și, obosit, m-am dus direct la culcare. Apartamentul nostru se afla la etajul al treilea, lucru care își avea părțile lui bune: praful și mirosurile străzii rămâneau jos, în vreme ce sus, prin ferestrele deschise, pătrundeau dinspre Vistula adieri de aer proaspăt. M-au trezit din somn ecurile exploziilor. Se crăpa de ziuă. M-am uitat la ceas: era șase. Exploziile nu erau prea puternice și părea că zgomotul lor răzbătea de la distanță, în orice caz de dincolo de marginile orașului. Erau cu siguranță exerciții de luptă, ne obișnuiserăm cu ele de câteva zile. După câteva minute s-a așternut liniștea. M-am gândit să mă culc la loc, dar deja se luminase. Prin urmare, m-am hotărât să citesc până la micul dejun.

Se făcuse cam ora opt, când ușa camerei mele se deschise brusc. În prag stătea mama, îmbrăcată de parcă ar fi trebuit să plece imediat în oraș. Era mai palidă ca de obicei și nu și-a ascuns nemulțumirea văzând că eram încă în pat. A deschis gura, ca și cum ar fi vrut să spună ceva, dar cuvintele i s-au oprit în gât și a trebuit să tragă adânc aer în piept. În cele din urmă a spus grăbit, iritată:

— Ridică-te din pat, a izbucnit războiul!

Am hotărât să merg imediat la Radio, unde aveam să-mi întâlnesc prietenii și să pot afla și cele mai noi vești.

M-am îmbrăcat, am mâncat și am ieșit din apartament. Pe zidurile caselor și pe stâlpii de publicitate

erau lipite afișe mari cu mesajul președintelui către națiune, în care eram informați despre atacul nemților asupra Poloniei. Unii oameni le citeau adunați în grupuri, alții însă alergau nervoși în diverse direcții, vrând probabil să-și rezolve problemele cele mai importante, dar și pe cele amânate. În magazinul din colț, aproape de casa noastră, proprietara lipea benzi de hârtie albă pe geamuri, care ar fi trebuit să împiedice spargerea lor în cazul unor bombardamente.

În timpul acesta, fiica ei decora farfuriile cu salată, șuncă și cârnați cu stegulețe și mici portrete ale eroilor naționali. Pe străzi alergau neconținut vânzători de ziare, care fluturau ediții speciale. Nu se simțea nici o panică. Starea de spirit oscila între curiozitatea pentru ce va rezulta din toate acestea și uimirea că lucrurile luaseră o asemenea întorsătură.

În fața unuia dintre stâlpii cu afișe se oprise un bărbat cărunt, proaspăt bărbierit și îmbrăcat îngrijit, elegant, cu gâtul și fața roșii de enervare. Citea anunțul, dând neîncrezător din cap, apoi citea mai departe, potrivindu-și ochelarii pe nas. A zis câteva cuvinte, cu indignare:

— Au atacat... fără avertisment...

A privit spre oamenii din jur, curios să le vadă reacția, a ridicat o mână, și-a îndreptat ochelarii și a strigat:

— Asta e o porcărie!

O clipă mai târziu, mergând deja și neputând însă să se calmeze, mormăia pe sub mustăți, ridicând din umeri:

— Nu, așa ceva nu se face...

Parcurgerea drumului până la Radio, deși locuiam foarte aproape, s-a dovedit a fi o întreprindere deloc ușoară, care mi-a luat de două ori mai mult timp decât de obicei. Eram cam pe la jumătatea distanței, când a răsunat alarma din difuzoarele prinse de felinarele de pe străzi și deasupra intrărilor în magazine, ca și din cele puse la ferestrele caselor. Apoi s-a auzit glasul crainicului: „Alarmă pentru orașul Varșovia! Atenție, atenție, se apropie...“, după care a urmat o serie de cifre și litere ale alfabetului în cod militar, care suna în urechile populației civile ca o incantație tainică. Oare cifrele însemnau numărul de avioane în zbor? Iar literele semnificau, poate, locurile unde aveau să cadă în curând bombe? Oare se număra printre ele și acela unde tocmai ne aflam?

Strada s-a golit imediat. Femeile se grăbeau înspăimântate spre subsoluri. Bărbații, nevrând să se adăpostească în ele, stăteau la porțile caselor și-i înjurau pe nemți, demonstrându-și curajul, dar și furia împotriva guvernului care decretase mobilizarea generală în mod ineficient și cu întârziere. Pe străzile pustii, parcă moarte, se auzeau doar certurile dintre membrii apărării antiaeriene și cei care refuzau să se adăpostească și, din motive doar de ei știute, apăreau din porțile clădirilor și încercau să se strecoare de-a lungul zidurilor. Puțin mai târziu s-au auzit din nou explozii, dar nici de data asta nu păreau a fi prea aproape.

Am reușit să ajung la clădirea Radioului în momentul în care a răsunat alarma a treia oară. Însă nimeni dintre cei de-acolo nu se gândea să coboare de fiecare dată în adăpostul antiaerian.

Transmisia era dată peste cap, iar când se reușea în cea mai mare grabă să se improvizeze ceva, era din nou întreruptă, căci soseau știri noi și importante de pe front sau informații politice, care erau transmise fără întârziere, ilustrația muzicală făcându-se cu marșuri militare sau cu imnul național. Pe coridoare se instalase haosul. Printre oameni, unii erau încrezători și aveau o stare de spirit războinică.

Un angajat, chemat sub arme, venise să-și ia rămas-bun de la colegi și să-și arate uniforma nouă. Probabil își imaginase că toți îl vor înconjura și va avea loc o scenă impresionantă de despărțire. A trăit însă o dezamăgire: nimeni nu avea timp să-i acorde atenție. Stătea acolo, oprindu-și colegii care treceau în grabă, încercând să-și poată realiza măcar în parte programul său de „despărțire de viața civilă“, despre care ar fi putut să le povestească mai târziu nepoților. Nu bănuia atunci că, două săptămâni mai târziu, nimeni nu avea să aibă timp nici măcar să-i cinstească memoria venind la înmormântarea lui.

În fața studioului m-a prins de mână un bătrân pianist de la Radio, profesorul Ursztein. De ani de zile măsoara timpul în acompaniamentele de pian, așa cum orice alt om îl măsoară în zile și ore. Atunci când profesorul încerca să se întoarcă undeva în trecut, oriunde, în amintirile sale, întotdeauna începea de la cuvintele „Pe atunci cântam...“ și când reușea în acest fel să găsească acompaniamentul respectiv după data la care avusese loc, ca o bornă kilometrică la margine de drum, îngăduia memoriei sale să descrie cercuri tot

mai largi, pentru a cuprinde și alte amintiri, mai puțin importante și mai îndepărtate.

Acum stătea în fața studioului, confuz și dezorientat: cum va arăta acest război, fără acompaniament la pian?

— Nimeni n-a putut să-mi spună – a început să se plângă – dacă voi lucra azi ...

După-amiază s-a dovedit că vom lucra, fiecare la pianul lui. Emisiunile muzicale, deși într-o altă ordine decât cea programată inițial, urmau să aibă loc, totuși.

Între timp se apropiase vremea prânzului și unora dintre noi li se făcuse foame. Am plecat așadar de la Radio ca să mâncăm ceva într-un restaurant din apropiere.

Orașul arăta de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat. Pe arterele principale traficul era intens. Magazinele erau deschise și, pentru că primarul îndemnase populația să nu facă rezerve, fiindcă, în opinia lui, acestea erau inutile, nimeni nu făcea coadă. Vânzătorii stradali vindeau cu mare succes o jucărie din hârtie reprezentând un porc, care, după ce era despăturită coala într-un mod ingenios, se transforma în figura lui Hitler.

Cu greu am găsit o masă la restaurant. Multe feluri de mâncare, pe care le putuserăm comanda întotdeauna, acum lipseau. Celelalte se scumpiseră simțitor. Speculanții își începuseră deja în mod clar activitatea.

Discuțiile se axau mai ales pe intrarea în război a Franței și a Marii Britanii, așteptată peste puțin timp. Cu excepția câtorva pesimiști incorigibili, toți erau de

păreră că acest lucru avea să se întâmple în decursul următoarelor ore sau chiar minute. Unii chiar credeau că și americanii urmau să declare război Germaniei. Argumentele invocate în acest caz se bazau pe experiența dobândită în războiul precedent și sunau de parcă acela fusese declanșat la vremea respectivă numai ca să se știe cum trebuia luptat de data asta.

Franța și Anglia au intrat în război abia pe 3 septembrie.

În ziua aceea, deși ceasul arăta deja ora unsprezece, eram încă acasă. Lăsaserăm radioul să meargă tot timpul, ca să nu ne scape nici una dintre știrile de ultimă oră. Totuși, comunicatele de pe front nu erau pe măsura așteptărilor. La drept vorbind, cavaleria noastră pătrunsese în Prusia de Est, iar avioanele noastre bombardau pozițiile de luptă germane, dar cu toate acestea armata poloneză trebuia să se retragă tot timpul din teritoriile deja ocupate, din pricina superiorității militare a inamicului. Cum era posibil acest lucru, câtă vreme propaganda noastră de război ne spusese că nemții aveau avioane și tancuri din carton, ce funcționau cu benzină sintetică, care nu era bună nici la încărcatul brichetelor? Multe avioane germane fuseseră deja doborâte deasupra Varșoviei și martori oculari povestiseră că au văzut cadavrele aviatorilor inamici în uniforme și ghete din hârtie. Cum putea o bandă atât de jigărită să ne oblige să ne retragem? Nimeni nu putea înțelege așa ceva.

Mama se învârtea prin salon, tata exersa la vioară, iar eu citeam ceva, așezat în fotoliu, când o emisiune

Cuprins

Cuvânt înainte la noua ediție	5
Prefața din anul 2000	15
1. Războiul!	19
2. Primii nemți	32
3. Tata se înclină în fața nemților	42
4. Ghetoul.	52
5. Dansul de pe strada Chłodna.	64
6. Ceasul copiilor și al nebunilor	80
7. Gestul doamnei K.	93
8. Un mușuroi de furnici în pericol	105
9. Umschlagplatz	118
10. O șansă de a trăi	129
11. <i>Pușcași, înainte!</i>	138
12. Majorek.	149
13. Certuri în vecini	165
14. Pungășia lui Szałas	174
15. Într-o clădire în flăcări	185

16. Moartea unui oraș	195	
17. Viață contra votcă	202	
18. <i>Nocturnă în do diez minor</i>	213	
Post-scriptum	226	
Fragmente din jurnalul căpitanului		
Wilm Hosenfeld	229	
Epilog de Wolf Biermann – O punte între		
Władysław Szpilman și Wilm Hosenfeld,		
text alcătuit din treizeci și trei de părți		249